

vocabulary. It explains main contradictions in defining of emotive vocabulary and gives classification of emotions. It shows importance of positive and negative connotation of emotions and its usage in language. The article presents several approaches towards the research and analysis of phraseological units. There is also made the semantic analysis of phraseological units that express anger in Spanish and based on this analysis are pointed out phraseological units that denote anger in accordance to the presence of next components: parts of the body, plant element, animal element, weapons and mythical element.

Key words: emotive vocabulary, phraseological unit, emotion, anger.

УДК 801.613

Інна Забужанська

Ритмічна організація мовлення: когнітивний аспект

У статті представлено підходи вітчизняних і зарубіжних учених із галузей філології, психології, психопоетики, когнітивної поетики та нейронаук щодо ритмічної організації мовлення. Висвітлено й обґрунтовано наявність зв'язку між ритмічною організацією поетичного мовлення та когнітивними процесами мовця в процесі породження і смислосприйняття тексту. Важливим є окреслення перспектив подальших теоретико-методологічних пошуків дослідження ритму в площині когнітивної лінгвістики.

Ключові слова: ритм, поетичне мовлення, ритмічна організація, ритмічний паттерн, поетичне мислення.

Постановка наукової проблеми та її значення. Науковий інтерес до вивчення ритму має тривалу історію. Ритм як поліфункціональна лінгвістична категорія перебуває в центрі уваги багатьох вітчизняних і зарубіжних лінгвістів.

Зважаючи на домінування у сучасних мовознавчих студіях когнітивної парадигми, розроблення проблеми ритмічної організації мовлення отримала лінгвокогнітивну орієнтацію. Отже, актуальність дослідження зумовлена спрямуванням сучасних лінгвістичних студій на вивчення ритмічної організації поетичного мовлення як невід'ємного складника мисленнєвої діяльності людини, що сприяє дослідженню механізму текстотворення в аспекті його породження і смислосприйняття.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Багатоаспектний **аналіз лінгвістичних робіт** показав, що вивчення ритмічної організації мовлення представлене такими векторами: дослідження природи та ієрархічної організації ритмо-інтонаційного членування висловлення (А. М. Антипова, Е. Бенвеніст, М. Л. Гаспаров, М. П. Дворжецька, Л. В. Златоустова, Р. К. Потапова, D. Abercrombie, A. Cutler, D. Crystal, S. Hawkins, J. Laver, I. Lehiste, F. Ramus та ін.), ритмічної організації різних типів дискурсу (Ю. О. Богатова, Ю. А. Васік, О. О. Вольфовська, Н. В. Воробей, О. М. Грінбаум, Н. В. Рибіна, Н. В. Шевельова-Гаркуша), специфіки перекладу (Ю. В. Степанюк). Вивчення ж ритму як фактору індивідуального стилю автора відображено в дисертаційних роботах багатьох дослідників (Н. О. Любарець, О. А. Ореховская). Наявні в лінгвістиці теоретичні доробки з проблеми дослідження різних аспектів ритму підтверджують постійно зростаючий інтерес до цього лінгвістичного феномену.

Мета статті – розкрити специфіку кореляції ритмічної організації поетичного мовлення з когнітивними процесами мовця через аналітичний огляд наукового доробку досліджень ритмічної організації віршованих текстів. Для досягнення поставленої мети вважаємо за необхідне розв'язати такі **завдання**: 1) проаналізувати наявні дослідження ритмічної організації мовлення у таких галузях як філологія, психологія, психопоетика, когнітивна поетики та нейронауки; 2) обґрунтувати наявність зв'язку між ритмічною організацією поетичного мовлення з когнітивними процесами мовця; 3) окреслити перспективи подальших теоретико-методологічних пошуків досліджень ритму у площині когнітивної лінгвістики.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Специфіка вивчення ритмо-інтонаційної організації поетичного мовлення на матеріалі англomовних віршованих текстів крізь призму лінгвокогнітивних досліджень вимагає звернення до здобутків психології (Л. С. Виготський, Б. С. Мейлах, Л. В. Гнатюк, Е. Рөppel, F. Turner) та психолінгвістики (І. А. Герман,

А. А. Залевська, В. А. Піщальникова, Ю. А. Сорокін та ін). З наукових розвідок цих учених дізнаємося, що саме психологічна природа ритму визначає глибокий інтерес до вербалізації мовленнєвого ритму в поетичному мовленні. Роздуми французького романіста й літературного критика Р. Етьємбля вдало ілюструють наявність так званого поетичного задоволення. У «Поезії та диханні» Р. Етьємбль обстоює думку, що поетичне задоволення імовірно має фізіологічне походження: м'язове й дихальне [6]. Для обґрунтування свого припущення він наголошує на тому, що час, який ми витрачаємо на промовляння, наприклад французького александрійського вірша, збігається з ритмом нашого дихання. Це стосується також віршів інших розмірів (іспанського та італійським одинадцятискладників.) Проте, визнаючи безсумнівний зв'язок між диханням та ритмікою поетичного твору, О. Пас зазначає, що «той зв'язок не є ані єдиним, ані вирішальним, бо коли б він справді був таким, то породжував би вірші тільки з одним і тим же розміром у всіх мовах» [6]. Також у результаті досліджень виявлено, що поняття «ритм» у поезії зазнало вражальних змін. Ритм уже сприймають як «конструктивний фактор поетичного твору, пов'язаний зі значенням» [12; 5], а особистість автора та читача інтуїтивно налаштована на пошук ритму. Більше того, «ритми художніх творів зумовлені психофізіологічними рисами та станом митця» [2]. «Ритм не є ані окремим звуком, ані простим значенням, ані м'язовим задоволенням, він є всім цим разом, нерозривною цілістю» [6]. На основі теоретичних здобутків представників філологічних студій визначаємо ритм як «рівномірне чергування прискорення та уповільнення, напруги та ослаблення, довготи і стислості, подібного та відмінного в продукуванні мовлення» [1, с. 388]. Однак, зважаючи на вплив ритмічної організації певної мовленнєвої тканини на значення, ритм метафорично називають «матрицею віршованого тексту», «посланцем недосяжного», «матерією мовних авантюр», «лабораторією нових смислів» [5, с. 96].

Важливо звернути увагу на внесок нейронаук у вивчення специфіки ритмічної організації мовлення. Значна кількість досліджень спрямована на виявлення та пояснення спеціального зв'язку між ендогенними ритмами головного мозку й моделями формування потрібного ритму в мовленні. Дані переконливо засвідчують наявність дельта, тета-і гамма-коливаль, які впливають на квазі-ритмічні властивості мовлення і можуть відстежувати мовленнєву динаміку. На думку багатьох провідних науковців (Anne-Lise Giraud, David Poeppel), «дельта, тета і гамма коливання є підґрунтям у процесі обробки мовного матеріалу, «пакуванні» інформації, яка надходить із зовнішнього світу, в одиниці відповідної темпоральної гранулярності» [9]. Багатоаспектний аналіз ритму продемонстрував, що при здійсненні певної когнітивної діяльності устанавлюються паттерни (зразки, моделі) ритмів мозку, що відповідають характеру мисленнєвої діяльності, яка відбувається. Ці «когнітивні» ритмічні паттерни наділені певними властивостями, серед яких виокремлюють індивідуальність, стійкість, збереження у часі, незалежність від властивостей здійснюваної діяльності. Поряд із цим простежується принципова залежність ритмічних моделей від типу здійснюваного мислення.

Варто зазначити, що дослідження ритму з позицій когніції датується ще 1965 роком, коли в паузидичних дослідженнях когнітивних ритмів було здійснено перші спроби простежити та пояснити специфіку паузації в продукуванні усного монологічного мовлення. Дослідження ілюструють наявність когнітивно значущих зв'язків між структурою монологів з одного боку, і загальною дистрибуцією пауз – з іншого. У результаті низки експериментів було доведено, що параметри формування темпу мовлення, такі як, наприклад, дистрибуція пауз, фактично піддаються впливу когнітивного процесу, який лежить у їх основі, процесу відновлення в пам'яті інформації і її конвертування у зв'язне мовлення. Окресленій проблемі присвячені роботивчених галузі когнітивних нейронаук ХХ ст. [9].

Якісно новий рівень досліджень ритмічної організації мовлення в межах сучасного парадигмального простору лінгвістики представлено роботами науковців ХХІ століття (І. В. Красовська, R. Jackendoff, Н. McNeely, Р. Suppes, R. Tsur). Дж. Лавер висуває гіпотезу про те, що, будучи компонентом глибинного плану інтонаційної системи, ритм варто трактувати як «одну з когнітивних стратегій, що спрямована на формування вагомих мовних моделей» [10, с. 526]. Ритм частково пов'язаний як організовуючий конструкт когнітивної системи сприйняття мовлення. І. В. Красовська, розвиваючи ідею Дж. Лавера, зазначає, що ритм, органічно взаємодіючи з усіма компонентами інтонації, забезпечує зв'язність і цілісність повідомлення, таким чином сприяє адекватному сприйняттю мовлення адресантом [4, с. 14].

У сучасних поетичних студіях все більше уваги приділяється кореляції ритму з інтонаційним малюнком віршованого тексту. За допомогою ритмо-інтонаційного комплексу відбувається відображення дійсності. Утілення в соціально зумовлених ритмо-інтонаційних комплексах художнього матеріалу згідно зі сформованими естетичними нормами робить художній образ доступним для передачі та сприйняття. Інакше кажучи, саме за рахунок єдності ритму й інтонації поетичний текст отримує можливість утримувати й передавати соціально цінну, естетично значущу інформацію. Слід також зазначити, що ритм та інтонація наділені пізнавально-комунікативними властивостями, тому що вони є результатом пізнання митцем світу й спроможні передати цей результат, що міститься в художньому образі [7]. У цьому випадку видається логічним припустити, що ритм є феноменом мовлення не лише з погляду фізіології, а й когніції.

Теорії психопоетики (О. А. Московкіна, В. А. Піщальникова) та когнітивної поетики (Л. І. Белехова, О. П. Воробйова, О. М. Кагановська, О. А. Кушнерова, В. Г. Ніконова, R. Langacker, P. Stockwell, R. Tsur, M. Turner), застосовані до поетичного ритму і звукового символізму, акцентують увагу на тому, що ритм – відправна точка в поетичному мовленні, протиставляючи цьому традиційне сприйняття ритму як засобу для підвищення вираження сенсу художнього твору.

Екстраполюючи ідеї когнітивної поетики вище названих учених, лінгвісти виокремлюють різні типи поетичного мислення, а саме: конвергентне (J. P. Guliford, R. Nottman), дивергентне (Т. Гівон, В. В. Гуленко, А. В. Стрільчук) і голографічне (Е. Ф. Беляєва, О. П. Воробйова, Л. М. Зубкова), застосовуючи принципи ритміко-синтаксичного характеру організації віршованого тексту. Синтаксична структура вірша, на їх думку, безпосередньо впливає на ритмічний малюнок певного поетичного твору. Можна припустити, що поступове розгортання синтаксичного ритму характерне для конвергентного мислення. Алогічність та деструктивність у ритмічному русі вірша – атрибути дивергентного мислення. Голографічне мислення, у свою чергу, характеризується рваним ритмом [8, с. 6]. Наведений підхід, отже, виводить ритміко-синтаксичні дослідження сучасної поезії на новий рівень наукового узагальнення.

Новаційний характер дослідження ритму презентують також роботи шведської дослідниці Е. Лільї (E. Lilja), яка досліджує когнітивний аспект поетичного ритму. Теорія дослідниці – комбінація ідей когнітивної поетики (R. Tsur), естетичної неврології (E. Röppel, M. Spitzer, F. Turner) і теорії схем-образів (M. Johnson). Дослідниця слушно наголошує на тому, що ритм віршованого тексту варто розглядати як винятковий тип формування значення поетичного твору. Перспективне, на її думку, є обґрунтування характеру взаємодії ритму та значення як таких у витворі мистецтва. У ряді експериментально-фонетичних досліджень у поєднанні з інтерпретативним аналізом текстового матеріалу Е. Лільї приходиться до висновку, що «ритм тексту утворює значення, позбавлене семантичного смислу як такого, однак це значення має сенс та є вартісним. Це значення формує, перш за все, ставлення та почуття до сказаного, однак воно може впливати на фактичний зміст тексту» [11].

На цій підставі дослідниця виокремлює певні компоненти (складники) ритму, які значно відрізняються від характеристик ритму в площині суто фонетичних досліджень. Когнітивними складниками ритму віршованого тексту Е. Лільї (E. Lilja) вважає специфічне відчуття руху, напрям, силу динаміку й пропорційність.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, проаналізувавши дослідження вітчизняних і зарубіжних учених, ми дійшли висновків, що вивчення ритмічної організації англомовного поетичного мовлення із залученням здобутків когнітивної науки і психології сприяє глибшому розумінню взаємозв'язку процесів мислення та мовлення, відтак належить до пріоритетних напрямів наукового пошуку в парадигмі сучасних лінгвокогнітивних експериментів. Відтак постає нагальна потреба у створенні комплексного підходу до вивчення ритмічної організації поетичного мовлення на базі англомовних віршованих текстів ХХІ століття, що інтегрує здобутки когнітивної поетики та сучасних фонетичних досліджень супрасегментного рівня мови. Отже, окреслена проблема експериментально фонетичного дослідження ритмічної організації поетичного мовлення на матеріалі англомовних віршованих текстів у світлі основних положень когнітивної лінгвістики з орієнтацією на синергетичний підхід набуває нових дослідницьких орієнтирів, а також видається дискусійною і перспективною для подальших лінгвістичних досліджень.

Джерела та література

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – 2-е изд., стер. – М. : УРСС : Едиториал УРСС, 2004. – 571 с.
2. Выготский Л. С. Психология искусства / общ. ред. В. В. Иванова, коммент. Л. С. Выготского и В. В. Иванова, вступ. ст. А. Н. Леонтьева. – 3-е изд. – М. : Искусство, 1986. – 573 с.
3. Гнатюк Л. В. Ритмика и мышление. О природе субъективного мира : монография / Л. В. Гнатюк. – Сумы : Унив. кн., 2010. – 208 с.
4. Красовська І. В. Лінгвокогнітивні особливості просодичного оформлення англійських висловлень на позначення позитивних емоцій (експериментально-фонетичне дослідження) [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / І. В. Красовська ; Київ. нац. лінгвіст. ун-т. – К., 2009. – 20 с.
5. Мешонник А. Ритм до смысла // *In memoriam* Георгий Константинович Косиков : материалы к творческой биографии. Воспоминания / пер. Е. Белавиной ; сост. В. М. Толмачев. – М. : [б. и.], 2011. – С. 93–106.
6. Пас О. Про поетичний ритм дихання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://byts-berkyts.blogspot.com>
7. Суханцева В. К. Категория времени в музыкальной культуре. Формы времени – время формы (Время и ритмо-интонационный комплекс) [Электронный ресурс]. – Киев : Лыбидь, 1990. – 184 с. – Режим доступа : <http://www.countries.ru>
8. Шевельова-Гаркуша Н. В. Ритміко-синтаксична організація віршованого мовлення: лінгво-стилістичний на лінгвосинергетичний аспекти (на матеріалі американських поетичних текстів ХХ–ХХІ ст.) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Н. В. Шевельова-Гаркуша. – Херсон, 2013. – 20 с.
9. Giraud, A. Cortical Oscillations and Speech Processing Emerging Computational Principles and Operations [Electronic resource] // *Nature Neuroscience* [сайт]. – Mode of access : <http://www.nature.com>
10. Laver J. Principles of Phonetics / J. Laver. – Cambridge : Cambridge University Press, 1994. – 707 p.
11. Lilja E. Towards a Theory of Aesthetic Rhythm [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.gu.se>
12. Suppes P. Rhythm and Meaning in Poetry / P. Suppes // *Midwest Studies in Philosophy*. – 2009. – Vol. 23. – P. 159–166.

Забужанская Инна. Ритмическая организация речи: когнитивный аспект. Работа имеет междисциплинарный характер. В данной статье рассмотрены и проанализированы подходы отечественных и зарубежных ученых из отраслей филологии, включая результаты исследований в психологии, психопоэтике, когнитивной поэтике о специфике корреляции ритмической организации поэтической речи с когнитивными процессами говорящего. Особое внимание обращается современным исследованиям нейронаук. В статье также поднимается проблема специфики изучения ритмо-интонационной организации поэтической речи на материале англоязычных стихотворных текстов через призму лингвокогнитивных исследований. Выявлена и обоснована необходимость совместного использования методов когнитивной лингвистики и экспериментально-фонетический методов исследования ритмических параметров англоязычных стихов. Намечены перспективы дальнейших теоретико-методологических поисков в плоскости когнитивной лингвистики, интегрируя в этот процесс экспериментально-фонетические исследования.

Ключевые слова: ритм, поэтическая речь, ритмическая организация, ритмичный паттерн, поэтическое мышление.

Zabuzhanska Inna. Rhythmic Organization of Speech: the Cognitive Aspect. The research is of an interdisciplinary nature. The article presents the approaches of local and foreign scholars from the branches of philology, psychology, cognitive poetics and neurosciences on the specifics of the correlation of the rhythmic organization of poetic speech with the cognitive processes of the speaker. It brings some of the results of the study of psychopoetics on the given problem. The need to integrate the methods of cognitive linguistics and experimental phonetic research methods of the rhythmic parameters of English poetry is revealed and substantiated. This paper also puts forward the issue of the specificity of rhythm-intonation organization of poetic speech on the material of English poetic texts in the light of linguistic and cognitive research; the perspectives of further theoretical and methodological research in the plane of cognitive linguistics are outlined. Experimental phonetic research is suggested to be taken into account in this respect.

Key words: rhythm, poetic speech, rhythmic organization, rhythmic pattern, poetic thinking.

Стаття надійшла до редколегії
30.03.2014